

Бачите вишиваний рукав моєї сорочки?
Чорне – то земля, зелене – дерево, синє – вода,
черлене – вино. А біле – то співанка.
Бо русинська пісня весь білий світ бере в обійми.
Наша душа через неї говорить,
журиється й тішиться.

*Мирослав Доцинець «Криничар. Діяріюш
найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії»*

Полонина! Він вже стояв на ній, на сій високій луці,
вкритій густою травою. Блакитне море збурених
гір обляло Івана широким колом, і здавалось,
що ті безконечні сині вали таки ідуть на нього,
готові впасти до ніг.

Михайло Коцюбинський «Тіні забутих предків»

Там, за вікном...

Саме так звучала схвалена вами, дорогими моїми читальниками, назва нового авторського словника вишуканої мови. А далі нагодилися: «Мило-окі краєвиди у художньому слові». Ба, ще у далекому 2010 році я доп'яв першої версії цього виданку, який тоді назвав «Яка краса!». А все ж пальма першості дісталась ліричній проповіді: «Гарнослов'я за обрієм».

Американська літературна традиція сповнена безліччю конкурсів, і один з них на найкращі перші речення в художніх творах. Очевидно, описи краєвидів випадають з контексту найкращих перших речень, однак саме у них натрапляємо на найвишуканішу та найрозмаїтішу лексику. Тут і розлогі проби пера, і суцвіття авторських новотворів. Ніде так, як в описах краєвидів, не відчуваємо розкішшя творчого процесу у всій його красі.

Глибока тиша стояла над горами; нічні сумерки дрімали під темно-зеленими коронами смerek; на густім, чепіргатім листю папороті висіли краплі роси; повзучі зелені пояски вилися попід ноги, плуталися поміж корінням величезних вивертів, спліталися в непрохідні клебуки корчами гнучкої, колючої ожини та з сплетами дикого, пнучого хмелю.

Іван Франко «Захар Беркут», с. 12-13.

Автори наче малюють нам картини природи, незвідані всесвіти і радо запрошують нас у фантазмагоричні одіссеї. А мова, яка ж чудова у них мова: поезія у прозі! Навіть не сто слів, а яка естетична насолода:

Другий день метала кертця в саду. І перші майові гримоти обвалилися на поранку, хмаровиння затягло сірим платом овид, зіллялося з рікою. Блискавиці писали по небу огненними пугами. Громовиця як нагло надбігла, так і вчахла, постеливши промиту празникову тишу.

Мирослав Доцинець «Мафтей», с. 83.

Не знаю, як вам, а мені якісь убогі ті сучасні тексти, хай навіть бестселери, де єдиний наголос на гостросюжетності, мовляв: чимшвидше гортайте, наші дорогі читачі, сторінку за сторінкою, проковтуйте тристорінкові розділи; автор неодмінно напише для вас ще, а ми продамо більше. Все це гаразд для «маскульт» літератури, яка, однак, рідко коли переживає свій час, чи бодай залишається затребуваною упродовж десятиліття.

Звісно ж, ці твори мають право на існування, а на рекордні продажі й поготів... А все ж не вистачає їм тієї художньої барви, якою слова народжують красу, а краса спонукає авторів послуговуватися витонченішою лексикою поза літературними стандартами.

Бо ж навіть найкоротший опис робить художній твір художнім:

Далеко на півночі у небі світилася якась тьмяно-червона чи вохриста хмара, яка стрімко рухалася на захід на висоті приблизно десяти миль.

Клайв Стейплз Люїс «За межі мовчазної планети. Переландра», пер. з англ. Андрія Маслюха, с. 108.

Справжні твори, класичні, – це коли щосторінки відчуваємо автора, його копітку працю, високу повагу до читача. А цей внутрішній зв'язок починається саме зі слова. І ось тут висновуємо, що власне розлогих описів, чи то фізіологічних (рис обличчя та тілесних характеристик), психологічних (рис характеру, емоційних та поведінкових змін), естетичних (одягу), внутрішніх (інтер'єрів та приміщень), чи зовнішніх (краєвидів), так не вистачає багатьом новоспеченим творам. На догоду прагматичному читачеві автори наче самі себе обмежують сказати б нікому не потрібними ліричними відступами. А дарма...

Бодай ось такий невеличкий вступ, притаманний художньому твору, розбурхує читацьку уяву, поглинає його в самобутній колорит:

Прикарпатське село Високе розкинулось по видолинках. Хоча гори захищали його від буревіїв, дороги були, як вирви, покручені і перебиті потоками, що стікали при зливах з верхів. Дерев'яні хати, зведені з обтесаних ялин і вкриті сніпками, пірнали ночами у глибокі сни, а світанками оживали сизими туманами димів, що піднімалися з димарів і розсіювались над буйнорослими кронами різних дерев.

Ольга Яворська «На чужих вітрах», с. 12.

От як зрозуміти, чи цікавий нам твір? Наче проглядаємо трейлер перед фільмом, гортаємо кілька перших сторінок у книгарні. Дехто вважає на

зовнішні рекомендації, визнання чи рейтинги на обкладинках. Книжковий маркетинг тут спрацьовує якнайкраще, адже придбання книжок – це, зазвичай, не про раціональні купівельні рішення згідно з наперед погодженим списком.

І все-таки досвідчений та прискіпливіший читач завжди заглядає усередину перед придбанням книжки. І перше, що відчуває, – це мова автора. Не якийсь унікальний авторський стиль, а ті слова, якими оперує автор і роблять ту велику різницю. Вони на поверхні з першого ж речення, їх одразу ж побачимо у будь-якій частині та на будь-якій сторінці.

Сонце наче заснуло, вітер затих і перенісся з землі на небо. Він вже громадить там хмари, таке саме збурене море верхів, яке бачив круг полонини. В безконечних просторах загинув час, і не знати, чи день стоїть, чи минає... Раптом до вуха долітає давно жданий поклик трембіти. Він приносить од стаї запах кулеші та диму і довгим мелодійним тремтінням оповідає, що кошари чекають на вівці...

Михайло Коцюбинський «Тіні забутих предків».

За яку хвилю-другу зрозуміло, якою є мова твору. І що у ній більше цікавих описів, то ширша авторська перспектива для творчого експерименту:

А море радісно й ніжно блакитніє крізь світанкову імлу, посипане дрібними порошинками іскор, пахтить йодистою свіжістю води і жене до берегів ласкаві теплі хвилики, що скипають на жорстві курчявою піною. Сади і виноградники в росі пряно пахнуть стиглими плодами, наче випили вони весь жар, все сонце довгого літа, а прибита на дорозі курява оксамитово пестить босі ноги.

Зінаїда Тулуб «Людолови», с. 136.

Таким же творчим експериментом рясніє мова майстрів українського перекладу:

Біля підніжжя круч назбиралися наслідки численних зсувів і обвалів – безладні купи кам'яних брил усяких форм і розмірів: одні розкотилися по вигинистому ложу долини, інші згромадились у височенні конуси, що, здавалося, ось-ось розваляться. Склі і все довкола них було вкрито хвилястим зеленим килимом із низькорослих кущів, буйнотрав'я, дерев, схожих на згорблених лукавих відьом, маленьких орхідей, високих лілей і густого плетива берізки, що цвіла жовтими, кремовими й рожевими квітами. У скелях таємниче зяяли темні отвори низки печер, одні – лише вузькі розколини, інші ж –

завбільшки з браму кафедрального собору. Посередині долини біг дзюркотливий струмочок, він грайливо вертівся поміж камінням і нетерпляче перестрибував торочкуватими водоспадами з одного виступу на інший, кваллячись униз.

Джеральд Даррелл «Гончаки Бафуту», пер. з англ. Олега Леська, с. 54.

За кілька миль на південь від Соледада ріка Салінас тулиться до підніжжя пагорбів і тече тут, глибока й зелена. Вода тепла, – нагрілася під сонцем, мерехтливо просковзуючи між жовтими пісками, перш ніж дістатися вузького річища. По один бік річки золотисті схили передгір'я вигинисто переростають у суворі скелясті Габіланські гори, але з іншого, низинного боку до води підступає стрій дерев, – верби, щовесни свіжозелені, зі застряглими на черешках нижнього листа слідами зимової повені, сикомори, – їхні плямисті білуваті сучки лежать майже горизонтально, а тонше гілля дугою вигинається над плесом. На піщаному березі під деревами шар листа товстий і такий шелесткий, що й ящірка наробить шуму, швидко пробігаючи по ньому.

Джон Стейнбек «Про мишей і людей», пер. з англ. Наталії Михаловської, с. 7.

Скільки ж бо вишуканих слів не увійшли до цього виданку, а все ж ви, дорогі мої читачі, неодмінно побачите їх між рядками художніх ілюстрацій та у розлогих синонімічних описах до головних статей словника.

Також поласуєте розкішню досі не досліджених сполук у рідній мові, які надто красять художні описи:

багрянець сонця, вихри бризк, громаддя гір, гряда хребтів, жмутик голок, жовток сонця, завії снігу, закрайка пралісу, заслін хмар, згряя хмар, злизи гір, зріз свинцю, килим ліан, клопоть снігу, клуби порогу, крайка обрію, кубики житловищ, купка хаток, лавина хмар, латка снігу, міради комах, мур гір, навалля брил, намети листя, огром хлющ, ожуги дерев, окрушини лісу, пасмо диму, пелена дощу, плат схилу, плахта снігу, плетиво вогнів, покривало моху, порив вітру, розсіл ранку, розтік річки, руб'я туману, рубець дороги, серп місяця, синява моря, скалки пожежі, смуга заростей, сніп світла, спис сонця, стрижка верхів, струминка води, стьожка лісу, стяга світла, сяєво ранку, табунець хмаринок, товища хмар, уламки скеляччя, хвилячки диму, хмари сніжинок, шар пилюги, шатра підлісків, шкамаття хмар, шматок дошки, шпичаки очеретів.

Окрім описів краєвидів, вам часто траплятимуться яскраві погодні картини, що спонукатимуть не лише читати класичні твори, а й перебувати у них:

Хуртовина не вщухала. Небо не просто сіяло снігом. Воно, як велетенський вітряк, тряслося в нестримному гніві й з високості трусило, кидало, жбурляло з-під свого невидимого жорна цілі потоки крижаного борошна, яке зразу ж підхоплював скажений вітриган, котив понад припишкою землю.

Володимир Малик «Таємний посол», Т. 2, с. 4.

Снігова ковдра вже вкрила всю Каліфорнійську Сьєрру, а віхола не вщухала. Сніг ішов уже десять днів. Він трусив химерними крижаними кристаликами, мокрими лапатами зірочками, ніжними прозорими пушинками. Зі свинцевих хмар сніг падав рівно й повільно, з багряно-чорних валів густою пухнастою масою, а розпанахані хмари жбурляли тугими снопами, ніби пускали на землю довгі білі списи.

Френсіс Брет Гарт «Габріель Конрой», пер. з англ. В. Оленєвої, с. 14.

Ось як Мирослав Дочинець звеличує рідну його серцю Тису:

Тиса зароджується в піднебесних хвойниках, у кореневищах вікових тисів і, облизуючи гори, обцілюючи каміння, висмоктуючи підземні бурчаки, всотуючи многоту пахотів буйного нурту, несе свою хіть морю.

На перше око, невеличкий опис, а наскільки заглиблює читача у вир великої ріки, яка от-от з'єднається з морем. Чи міг би твір гаразд відбутися і без такого опису? Звісно ж! Але тоді він не був би від лауреата Шевченкової премії.

Ось динамічний приклад від світового класика пригодницької літератури Жуль Верна у перекладі Тамари Воронович. Тут не лише опис краєвиду, а й людська емоція, реакція на зміну:

На заході сонячне проміння ще освітлювало відноги гірського пасма, на які спиралась бічна поверхня західного схилу. Видиво скель і льодовиків, що яскріли й купались у саяві денного світла, просто засліплювало. Хвиляста лінія верховин, які низкою простяглися на

північ і непомітно стирались в далечині, здавалось, тремтіла, немов накреслена невмілою рукою: око губилось в цих хистких обрисах.

Те ж спостерігаємо у «Звіробії» Джеймса Фенімора Купера у вишука-
ному перекладі Леоніда Солонька та Олександра Тереха:

Скрізь, куди не повернися, перед очима тільки дзеркальний полиск
води та заворожена синява неба в облямівці густих лісів. Верховіття
дерев кучерявилось так пишно, що крізь нього не проглядала бодай
щонайменша галявка, – геть увесь виднокіл, від округлих гірських
верховин аж до крайки води, вкривала суцільна пелена зелені.

І ще один яскравий приклад природної стихії для вас:

З Персел-Піку зійшла лавина, і під скелястим розламом відкрилися
золоті жили. Іншу лавину послав Білий Вітер перекрити річище гір-
ського потоку, щоб води його зросили суху безплідну долину й по-
вернули її до життя. Сповзаючи схилами Гандер-Піку, клубочилася
ця величезна маса, вістунка помсти. Вниз і вниз, з одного уступу на
інший, з гуркотом і тріском перевалюючись через скелі й пагорби,
змітаючи дощенту ліс, коли він траплявся дорогою, – вона сунула,
ніде не зупиняючись.

*Ернест Сетон-Томпсон «Креме́з – Кутенейський баран», пер. з англ. Ростис-
лава Доценка, с. 248.*

Багацько у новому виданку й від уже покійного майстра художнього
пера Петра Сороки:

Зі сходом сонця краєвид пожвавлюється. Дерев, обліплені снігом,
ніби ватою, нагадують непорушних і трішки кумедних вартівників,
що стоять на сторожі тиші. Здається, тут гралися в сніжки якісь
веселі лісові духи розцяцькували білою фарбою рапаві стовбури
і крони, що вивишаються майже до хмар. Поінколи те меливо падає
згори і розсипається кольоровим куривом.

«Симфонія Петриківського лісу», с. 147.

Порівняємо два описи пустелі: безрадісної, за Френсісом Бретом Гар-
том, та льодосердої, за Джеком Лондоном:

Відкрита рівнина без кінця й краю простяглася вдалину, без жодної
річки, без жодного струмка, випалена нещадним сонцем, посічена

від спеки широкими тріщинами. Немає більше нічого такого похмурого, одноманітного й чужого, як ця величезна, залита нестерпним сонячним світлом безрадісна пустеля. Вона скидалася на безмежний, покинутий усім живим і застиглий океан, випрасуваний південно-західними штормами, що вихлюпнули на нього всю свою безсилу лють.

Френсіс Брет Гарт «Габріель Конрой», пер. з англ. В. Оленевої, с. 141.

Темний ялиновий бір похмуро чорнів уподовж обох берегів замерзлої річки. Недавній вітер зірвав із дерев біле покривало інєю, і тепер вони мовби тулилися одне до одного, чорні й зловісні в сутінках надвечір'я. Глибока незмірна мовчанка панувала над країною, а сама ця країна була така пустельна й непорушна, така самотня і холодна, що від неї навіть тугою не віяло. Тут чувся сміх, але страшніший за всяку тугу, сміх невеселий, як сфінксів усміх, сміх, як мороз, холодний і пройнятий жахом перед неминучістю. То владна, затаєна в собі споконвічна мудрість глузувала з життя, марних його поривань. То була Пустеля, жорстока, льодосерда північна Пустеля.

Джек Лондон «Білозуб», пер. з англ. Вероніки Гладкої та Катерини Корякіної, с. 155.

Саме такі непересічні описи надають природі та її явищам потрібних контексту конотацій, зміцнюють емоційний зв'язок читача з твором.

А ще Словник сповнений драматизму, ба навіть трагізму у прозі, від очевидців жахів попередніх воєн: Івана Багряного, Еріха Марії Ремарка, Ернеста Хемінгуея серед інших, які болісно резонують з нашим буремним сьогоденням:

А попереду, ген-ген в чорнім безмежжі, з-за невидимого обрію підіймається й мерехкотить велетенський вогненний водограй: тонюсінкі струмені вогню порскають з усіх боків безперервно й безулавно, згинають параболі, схрещуються в усіх напрямках, творять вогняні арки, а з них ціле густе мереживо... То десь над Брами тріюмфуючий ворог з тисяч автоматів і рушниць борознить небо безліччю трасуючих, світляних куль. І безліччю ракет. Звуків не чути, бо дуже далеко, лише видно мовчазний вогненний шал. Це найгрізніша частина обрію, бо найтаємничіша, бо мовчазна. Отака вогняна пантоміма.

Іван Багряний «Огненне коло», с. 435-436.

Знову і знову присвячую цей виданок вишуканої мови нашим незламним воїнам, звитяжцям, завдяки яким такі творіння взагалі можливі сьогодні.

Гортаємо і сторінки нашої кривавої історії у щемливих описах наших класиків: Богдана Лепкого, Романа Іваничука, Андрія Чайковського з-поміж багатьох інших:

Горить Батурин. Дотлівають хати... Від них займаються й сусідські оселі, навіть ті в бічних улличках, серед садів. Деревя тріщать, ніби з болю. Птахи, що мали гнізда на них, під хмарами кружляють і жалісно кричать. Якраз у цей мент завищало щось у воздухах, заскавуліло, завило, як пес, і московська граната влучила, як грім, у недалекий горючий будинок. Засичала ста языками пожежа, ще вище знялися огненні стовпи, ще ясніше зробилося кругом, ще гарячіше.

Богдан Лепкий «Батурин», с. 332.

Тут мушу зазначити, що усі ілюстрації у цьому лексикографічному виданні збережені та подані у первинному викладі авторів за редакцією відповідних творів.

Отож всередині вас очікують 1116 колоритних описів від світових та рідних майстрів художнього пера. Найкращі твори цієї мальовничої Одисеї зібрав для вас зі своєї книгозбірні у понад 2000 примірників.

Вдячний вам і сподіваюся, що цей Словник щоразу заохочуватиме вас до прочитання нових художніх творів.

*Щиро ваш
автор-укладач*

Примітки

Словник містить 204 літературні джерела від майстрів художнього пера з найрізноманітніших куточків світу, зокрема короткі історії, легенди, оповідки, оповідання, новели, повісті (переважно подані у збірках), і, звісно ж, романи.

Ілюстрований матеріал поданий згідно з п. 1 та п. 2 статті 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права»:

Стаття 21. Вільне використання твору із зазначенням імені автора

Без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається:

1) використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, в тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, до якого цитати включаються; вільне використання цитат у формі коротких уривків з виступів і творів, включених до фонограми (відеограми) або програми мовлення;

2) використання літературних і художніх творів в обсязі, виправданому поставленою метою, як ілюстрацій у виданнях, передачах мовлення, звукозаписах чи відеозаписах навчального характеру.

У словнику цитати оформлені відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права». Спрощений виклад цитат в окремих ілюстраціях жодним чином не змінює та не спотворює первинного змісту художніх творів та/чи перекладів з іноземних мов.

У всіх випадках у Словнику збережений спільний правопис імен та прізвищ авторів, зокрема: Жуль Верн, Ернест Хемінгуей, Еріх Марія Ремарк, Чарльз Дікенс, Катаріна Сусанна Прічард, Генрі Райдер Гаггард, Вільям Голдінг, Генрік Сенкевич, Вальтер Скотт.